

Bijlage I

Archeologie West-Friesland, Postbus 603, 1620 AR Hoorn, 0229-252587/252589



Project: Oosteinderweg 3-5-7, Wognum, Gemeente Medemblik

Adviesnummer: 146

Archeologische Quickscan

Op verzoek van de gemeente Medemblik (Jaap Mooij) en Niels van Doorn (Mulder Obdam) is verzocht om de cultuurhistorie van het plangebied 'Kuip' in kaart te brengen. Om niet direct te diep in de materie te duiken, is vanuit AWF voorgesteld om dit te doen met een Quickscan, later kan een gedegen Archeologisch Bureauonderzoek plaatsvinden.

Bestaande situatie

De te bebouwen locatie is in Wognum bekend als 'Locatie Kuip', afgeleid van garage Kuip, de achternaam van de voormalige eigenaren van de panden en het benzinestation/garage/carrosseriebedrijf. Historisch gezien heet de locatie 'De Buurt' en was destijds een levendige omgeving met winkels, werkplaatsen en kroegjes. Het was een centraal punt omdat hier alle verkeersverbindingen tussen Hoorn en Alkmaar langs liepen en koetsen en omnibussen stopten.

De zuidzijde van het terrein ligt aan de Oosteinderweg en kent drie panden: nr. 3, een volledig verwaarloosd en overgroeid pand, nr. 5 een woonhuis in slechte staat met voor en achterhuis, en nr. 7 een woonhuis in redelijke staat. De huizen zijn vervallen staat, onbewoond en dichtgespijkerd. Aan de oostzijde ligt huisnummer 9, deze ligt buiten het plangebied. Huis nummer 7 is gebouwd op een oude noord-zuid lopende watergang. Deze watergang liep onder de Oosteinderweg door via een inmiddels verdwenen brug. Huisnummer 1 met de panden daaromheen is lange tijd geleden gesloopt. Hier stond in het verleden een statig herenhuis. Recht tegenover Nr. 1 komt vanuit het zuiden de Hoornseweg direct op het gebied af.

Aan de westzijde van het terrein loopt een in de 16^{de} eeuw aangelegde weg, de Nieuwe Weg. Deze was aanvankelijk zeer smal, maar is in de periode 1950-1970 sterk verbreed. Hierlangs staat geen bebouwing meer, deze is gefaseerd gesloopt. Aan de noordzijde van het terrein ligt een historische kavelsloot. Deze sloot leidde naar een schutsluisje. Het gehele achterterrein is in de afgelopen jaren afgegraven en vrij van obstakels op maaiveld.

Een gedeelte van het perceel van huisnummer 1 is in 2008 bebouwd met een verkeersrotonde.

Voorgenomen ingrepen

Na de verkoop van het terrein in 2005 door de familie Kuip was het voornemen om spoedig over te gaan tot de ontwikkeling van het gebied. De bedoeling is om infrastructuur (een rotonde) en woningen te bouwen. Hiervan is het eerste deel reeds afgerond.

Het terrein is nu juridische en economisch eigendom van de firma C. L. Hof
Bouwbedrijf C.L. Hof bv
Industrieweg 24B
1613 KV Grootebroek
Telefoon: 0228-511204

Archeologie West-Friesland, Postbus 603, 1620 AR Hoorn, 0229-252587/252589

Fax: 0228-519229
E-mail: info@bouwbedrijfhof.nl

De firma Mulder Obdam heeft het voornemen het terrein aan te kopen om het te bebouwen.

Mulder Obdam Ontwikkeling BV
Handelskade 5
1713 HS Obdam
Postbus 6
1713 ZG Obdam
t 0226-456654
f 0226-456645
n.vandoorn@mulderobdam.nl

De bebouwing zal vooral plaatsvinden aan de Nieuwe Weg en de Oosteinderweg en in de zuidwesthoek aan de inmiddels aangelegde rotonde. Het achterterrein wordt niet bebouwd maar in gebruik genomen als maaiveld parkeerterrein.

De totale omvang van het terrein is ongeveer 3.800 m², waarvan alleen de zones langs de wegen zullen worden bebouwd. De omvang van de bouwingreep op maaiveld zal aan de Oosteinde weg ongeveer 555 m² en aan de Nieuweweg 675 m² bedragen, gezamenlijk zodoende ongeveer 1.230 m².

Aan de Oosteinderweg dienen de opstallen nog te worden gesloopt en een mogelijke restvervuiling te worden verwijderd. De sloop kan hier dieper dan de cultuurlagen uitvallen waardoor een deel van het bodemarchief noodzakelijkerwijs reeds kan zijn verdwenen. Opgraven aan de zuidzijde heeft dan gedeeltelijk geen zin meer. De nieuwbouw zal door middel van een betonfundering met een dicht palenplan worden bebouwd. Dit betekent dat het gehele te bebouwen terrein beschadigd zal raken en een (proef)onderzoek is vereist.

Bodemkundige opbouw

De bodem van het onderzoeksterrein bestaat uit een hoge zandige kreekrug met aan de noordzijde zavelige en meer kleiige afzettingen. De gehele Raadhuisstraat inclusief de St Hiëronymuskerk, staat op deze kreekrug. Dergelijke hooggelegen gebieden zijn in en na de bronstijd zeer geschikt voor bewoning.

Archeologische waarden en verwachtingen in (de directe omgeving van) het plangebied

De belangrijkste en meest duidelijke archeologische resten zijn gedaan tijdens de aanleg van de rotonde die de Raadhuisstraat, Nieuwe Weg en Oosteinderweg verbindt. Op deze locatie heeft geen archeologisch onderzoek plaatsgevonden (Bartels 2010) maar is wel een grote hoeveelheid archeologisch materiaal aangetroffen. Een rapport van de waarnemingen is in voorbereiding. In grote lijnen kan worden gezet dat de resten van de gesloopte gebouwen hier nog tamelijk gaaf in de grond lagen. De baksteen resten zijn vermoedelijk de funderingen van het grote herenhuis dat hier tot voor WO2 heeft gestaan. Dit huis werd bewoond door de familie Wiering, een van de vooraanstaande families in deze regio. Tevens stond hier wagenmakerij Van Leeuwen. De gevonden funderingen kunnen wegens de oppervlakkige waarneming niet aan een pand worden gekoppeld. Wel was duidelijk dat de bewoning hier met zekerheid terug ging tot in de 14^{de} eeuw. Aangezien de onderkant van de cultuurlaag niet is bereikt, zal de bewoning ouder zijn, mogelijk tot vóór de 12^{de} eeuw.

De hoeveelheid materiaal die in de cunetten van de rotonde is aangetroffen, mag zelfs voor West-Friesland met een rijk bodemarchief, zeer omvangrijk worden genoemd. Het betreft voornamelijk munten, gespen, vingerhoeden en keramiek. Omdat een groot aantal personen hier met de detector hebben gezocht, is niet een helder overzicht te geven van wat nu precies is gevonden. De vondsten van de bij AWF aangesloten detectoramateurs en vrijwilligers worden geïnventariseerd. Hieraan wordt in de komende weken en maanden verder gewerkt.

Archeologie West-Friesland, Postbus 603, 1620 AR Hoorn, 0229-252587/252589

De archeologische werkgroep van de historische Vereniging De Cromme Leeck heeft in de afgelopen jaren enig onderzoek gedaan op het terrein. De leden van de werkgroep (Kees Veeke, Sjaak Jong en Ton van Baar) hebben op diverse plekken gegraven. Van deze onderzoeken bestaan geen systematische verslagen. Uit mondelinge informatie van de werkgroepleden blijkt dat op veel plaatsen bescheiden tot (zeer) grote hoeveelheden bodemvondsten komen. De verblijfplaats van deze vondsten wordt nog nader onderzocht. Prehistorisch materiaal is door hen niet gevonden.

Uit een interview (17-1-2011) met de oudste leden van de familie Kuip is gebleken dat het achtertuin nauwelijks bebouwd is geweest. Dit was vanaf het moment van herinnering (rond 1930) in gebruik als moestuin, fruittuin en siertuin. In het midden lag een grote gierput. Vanaf de jaren '50 werden incidenteel oude auto's op het terrein geplaatst, meer om te spelen dan als opslag voor wrakken. De kachels in het huis werden gestookt op hout en kolen. De as verdween samen met ander afval in askuilen aan de noordzijde van het erf.

Een eerste inzicht in de vroege historische gegevens van Wognum

Een overzicht van de geschiedenis van Wognum begint met enkele vermeldingen uit de 11^{de} en 12^{de} eeuw die betrekking hebben op de St. Hiëronymuskerk. De bronnen zijn schaars en veel meer dan dat Wognum als dorp bestond en dat daar een kerk stond, valt er niet uit af te leiden. De oudste bron is de kerkenlijst van de abdij van Echternach die wordt gedateerd tussen 993 en 1049. Deze abdij in het huidige Luxemburg bezat in die tijd diverse kerken en kapellen in Holland. Het lijkt op het eerste gezicht vreemd dat een zo ver weg gelegen abdij bezittingen in Holland had, maar in de periode dat de abdij deze verwierf, waren in Holland nog geen kloosters aanwezig. De abdij van Echternach was in 698 door Willibrord gesticht en was daarmee het eerste door de Angelsaksische missionarissen gestichte klooster in continentaal Europa. Het groeide uit tot een belangrijk religieus centrum en verwierf veel bezittingen waaronder de kerken in Holland. Het bezit van een kerk hield in dat de abdij het benoemingsrecht van de pastoor had en beschikte over de inkomsten van de parochie. In de kerkenlijst die dateert tussen 993 en 1049 wordt onder andere 'Wokgunge' genoemd. Dit is een oude naam voor Wognum. Wanneer en op welke wijze de abdij van Echternach de Hollandse kerken heeft verworven, is niet bekend. De lijst is waarschijnlijk opgesteld in het kader van een conflict over de rechten dat zich tot in de 12^{de} eeuw zou voortslepen. Inmiddels was namelijk in 923 een abdij in Egmond gesticht en de graven van Holland poogden de rechten bij deze abdij onder te brengen. In een oorkonde uit 1063, waarin Wognum opnieuw wordt genoemd, poogde de bisschop van Utrecht een regeling te treffen. Uit de oorkonde blijkt dat de genoemde kerken nog niet waren gewijd en dat zij nog geen afgebakend gebied als parochie hadden toegewezen gekregen. Een definitieve regeling kwam pas in 1156 tot stand toen de abdij van Echternach van de rechten afzag en graaf Dirk IV van Holland de rechten over de Hollandse kerken verwierf. Hij droeg deze vervolgens officieel over aan de abdij van Egmond. In een goederenlijst van deze abdij komt Wognum voor. De lijst is waarschijnlijk in de 13^{de} eeuw opgesteld, maar pretendeert betrekking te hebben op de eerste helft van de 12^{de} eeuw. Ook uit latere bronnen blijkt dat de kerk van Wognum, samen met die van Obdam, Hensbroek, Spanbroek en Wadway, onder de abdij van Egmond viel.

Uit deze bronnen valt te concluderen dat de kerk van Wognum zeker in de eerste helft van de 11^{de} eeuw bestond. Waarschijnlijk was de kerk al in de 10^{de} eeuw aanwezig. De oude herkomst van de bezittingen van de abdij van Echternach maakt dit aannemelijk. Bovendien wijst de heemnaam van Wognum (Wogge-heem) op een datering vóór de 10^{de} eeuw, al moeten met enige voorzichtigheid conclusies uit plaatsnamen worden getrokken. Het eerste deel van de plaatsnaam 'Wog' komt vermoedelijk van de persoonsnaam Woggo.

Aangezien een grote kerk in Wognum aanwezig was, moeten in de late Middeleeuwen ook veel boerenwoningen en huizen in Wognum hebben gestaan. Archiefbronnen zijn tot en met de 15^{de} eeuw voor Wognum nauwelijks aanwezig. Het dorp Wognum ligt langs een weg op een ontgonnen veenbult met een afwatering richting de Wognummeer (Baarsdorpermeer). De oude waaierverkaveling is nog duidelijk in het perceleringspatroon herkenbaar. Aannemelijk is dat de oudste bebouwing zich heeft bevonden aan weerszijden van de Kerkstraat (voorheen Wognummerweg) en de Oude Gouw. De kerk van Wognum ligt op de hoek van de Oude Gouw en de Raadhuisstraat. Het is onzeker of langs de Raadhuisstraat en de Oosteinderweg, die in het verlengde hiervan ligt, in de 10^{de} en 11^{de} eeuw huizen hebben gestaan. De Oosteinderweg vormt de verbindingsweg van Wognum met Nibbixwoud. Het dorp Nibbixwoud is jonger dan Wognum en dateert waarschijnlijk pas uit de 12^{de} eeuw.

Archeologie West-Friesland, Postbus 603, 1620 AR Hoorn, 0229-252587/252589

eeuw. Het is mogelijk dat de Oosteinderweg pas in die tijd tot stand is gekomen. Archeologisch onderzoek zal dit moeten uitwijzen.

Advies

Wognum vormde samen met Medemblik een van de vroegste bewoningskernen van het middeleeuwse West-Friesland. Het vervulde een centrale rol in de ontginning en bewoning van midden West-Friesland en was daarmee een belangrijke nederzetting. Historische vermeldingen en incidentele vondsten laten zien dat de gehele kreekkrug met grote waarschijnlijkheid veel resten uit het middeleeuwse verleden bevat. Voor de prehistorie is hierover nog geen uitsluit te geven. Het bouwplan conflicteert met de archeologische resten in de bodem. Daarom is archeologisch onderzoek binnen billijke marges een vereiste.

Om tot een zorgvuldige afweging voor dit onderzoek te komen is het raadzaam om op basis van deze Quick Scan een gedegen archeologisch bureauonderzoek uit te laten voeren. Deze zal voor de ontwikkelende partij en de gemeente inzicht moeten geven in de historisch -archeologische diepte van de locatie, moeten aangeven in welke fase welke vorm van onderzoek zou moeten plaatsvinden en tevens een raming van tijd en kosten die hiermee zijn gemoeid. Daarbij dienen naast meta-gegevens ook brondocumenten te worden gebruikt. Deze documenten zijn hieronder weergegeven.

Een Archeologisch Bureauonderzoek kan door AWF maar ook door een ter zake deskundige en gecertificeerde marktpartij worden uitgevoerd. Bij de laatste variant zal echter gedegen vooroverleg dienen plaats te vinden tussen ontwikkelaar en AWF en toetsingsmomenten worden ingebouwd.

Te gebruiken brondocumenten voor ABO

Historische foto's;
Luchtfoto's 1944-1980;
Archiefstukken Westfries Archief;
Register Bouw en Woning Toezicht voormalige gemeente Wognum;
Collectie archeologische vondsten HV De Cromme Leeck;
Locale literatuur (archeologisch en historisch);
Historisch kaartmateriaal vanaf zo vroeg mogelijke datum;
Historische vakliteratuur mbt Graafschap Holland, ontginningen en ontwikkeling van West-Friesland;
Gebiedsgerichte relevante aardwetenschappelijke literatuur.

Tot besluit: de gegevens in het systeem ARCHIS van de Rijksdienst Cultureel Erfgoed te Amersfoort zijn onvoldoende voor het opstellen van een ABO.

Michiel Bartels en Carla Soonius
Archeologie West-Friesland
21-01-2011